

การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจร ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

บุญยอด ศรีรัตนสรณ์^a วงเดือน ไผ่สนธิ์^b

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันและค้นหาแนวทางในการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล กลุ่มตัวอย่าง คัดเลือกจากความสมัครใจของสมาชิกกลุ่มฯ จำนวน 32 คน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีการบริหารจัดการกลุ่ม ดังนี้ 1) ด้านการวางแผนการผลิต กลุ่มฯ ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวใช้เอง 2) ด้านการจัดการผลผลิต กลุ่มฯ นำข้าวมาแปรรูปเป็นข้าวสารและข้าวกล้องเพื่อจำหน่ายโดยทำบรรจุภัณฑ์ขนาด 1 กิโลกรัม 5 กิโลกรัม 10 กิโลกรัม และ 50 กิโลกรัม 3) ด้านการตลาด ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ส่วนใหญ่จำหน่ายให้แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปในชุมชน และ 4) ด้านเทคโนโลยีและเครื่องมือในการผลิต กลุ่มฯ มีรถแทรกเตอร์เพื่อเตรียมแปลงเพาะปลูก เครื่องมืออัดฟางข้าว ลานตากข้าว โรงสีข้าว รถตักข้าวล้อยาง เครื่องชั่งน้ำหนักรองรับข้าวได้ครั้งละประมาณ 30 ตัน และโกดังเก็บข้าวเป็นของตนเอง ส่วนแนวทางในการพัฒนา กลุ่มฯ ผลการวิจัยพบว่า 1) ด้านการลดต้นทุนการผลิต (ต้นน้ำ) 1.1) สมาชิกกลุ่มฯ ร่วมกันผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพไว้ใช้เอง 1.2) สมาชิกกลุ่มฯ รวมตัวกันซื้อปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงใช้ภายในกลุ่ม และ 1.3) สมาชิกกลุ่มฯ เข้าอบรมเชิงปฏิบัติการผลิตปุ๋ย (ปุ๋ยสั่งตัด) จากแม่ปุ๋ยไว้ใช้เอง ไม่ซื้อปุ๋ยสูตรที่วางจำหน่ายในท้องตลาด 2) ด้านการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (กลางน้ำ) 2.1) สมาชิกกลุ่มฯ นำข้าวเปลือกแปรรูปเป็นข้าวสาร นำข้าวแฉ่งที่เป็นผลผลิตหลักของกลุ่มฯ แปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ เช่น ทำเส้นขนมจีน เป็นต้น และ 3) ด้านการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ (ปลายน้ำ) สมาชิกกลุ่มฯ เข้าอบรมเรื่องการตลาดเพื่อเพิ่มช่องทางจำหน่าย

^a คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ E-mail: bsriratasarana@gmail.com

^b คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

วันที่รับบทความ: 14 มกราคม 2567 วันที่แก้ไขบทความ: 27 กุมภาพันธ์ 2567 และวันตอบรับบทความ: 21 มีนาคม 2567

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ในหลายรูปแบบทั้งระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด ครอบคลุมหน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงสถานประกอบการที่ใช้ข้าวเป็นวัตถุดิบในการผลิต

คำสำคัญ: การบริหารจัดการกลุ่ม, การพัฒนาการรวมกลุ่ม, กลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่

Development of the Farmer Group for Integrated Rice Growing in the Area of Phrong A-Kat Sub-District, Bang Nam Priao District, Chachoengsao Province

Boonyod Sriratanasarana^a Wongduan Maison^b

Abstract

The objectives of this research paper were to study the current situation and explore guidelines for the development of integrated rice production of Khlong Ban Mai Rice Varieties Production Community Enterprise, Phrong A-kat Sub-District, Bang Nam Priao District, Chachoengsao. It is participatory action research by studying documents, in-depth interview, and organizing the workshop training program to exchange knowledge. For data collection, the sample group was voluntarily selected from the group members, comprising 32 people. The results of the research showed that Khlong Ban Mai Rice Varieties Production Community Enterprise was conducted under group management as follows: 1) in terms of rice production planning, the group produces rice seeds for its own use; 2) in terms of productivity management, the group takes rice and processes it into milled rice and brown rice for sale, by making packaging sizes of 1 kilogram, 5 kilogram, 10 kilogram and 50 kilogram; 3) in terms of marketing, most of the products of the group are sold to members and the people in the community; and 4) in terms of technology and tools used in rice production, the group has a tractor to prepare the fields for planting, rice straw baling tools, rice field for drying rice, a rice mill, a rice loader, a weighing machine which can support approximately 30 tons of rice at a time, and their own rice warehouse. As for the guidelines for group development, the research results found that 1)

^a Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Rajanagarindra University E-mail: bsriratasarana@gmail.com

^b Faculty of Sciences and Technology, Rajabhat Rajanagarindra University

Received: 14 January 2024 Revised: 27 February 2024 Accepted: 21 March 2024

in terms of cost reduction (Upstream) e.g. 1.1) the group members work together to produce quality rice seeds for their own use; 1.2) the group members gather to buy chemical fertilizers and pesticides for use within the group; and 1.3) the group members attend a workshop on producing fertilizer (made to order) from customized fertilizer for their own use, and do not buy fertilizer available in the market, 2) in terms of processing to create added value (Midstream) e.g. 2.1) the group members take rice and process it into milled rice, especially the hard rice which is the main product of the group was processed into various products, such as making rice noodles, etc., and 3) in terms of the group's product distribution (Downstream), e.g. the group members participated in marketing training to increase a variety of marketing channels, at the level of community, district, and province, both public and private agencies as well as the entrepreneurs that use rice as raw materials for production.

Keywords: Group Management, Group Development, Khlong Ban Mai Rice Varieties Production Community Enterprise.

บทนำ

ปัจจุบันการเป็นเกษตรกรรายย่อยในสังคมเกษตรกรรมไม่ว่าจะประกอบอาชีพทำการเกษตรในแขนงใด โอกาสจะแข่งขันเพื่อการต่อสู้ให้มีอำนาจการต่อรองมักจะมีน้อย เนื่องจากต้องต่อสู้ทุกอย่างด้วยตนเองไม่ว่าจะเป็นการลงทุนในการประกอบอาชีพ การจัดหาตลาดเพื่อจำหน่ายผลผลิต ปัญหาหลักที่พบประจำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ เกษตรกรต้องซื้อปัจจัยการผลิตที่แพงขึ้น การขาดข้อมูลที่น่ามาวิเคราะห์ในการวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับการตลาด และการขาดอำนาจต่อรองกับพ่อค้าผู้รับซื้อผลผลิตหรือที่พูดกันว่าถูกกดราคารับซื้อ ตลอดจนขาดที่ปรึกษาให้คำแนะนำทั้งในด้านการผลิตและการตลาด

การรวมตัวกันของเกษตรกรนับเป็นแนวทางสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตรและเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน เพราะการรวมตัวกันจะเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรอง (Greenberg and Boron, 2003) ทั้งในด้านการผลิตและการตลาด (Armstrong, 2009) นอกจากนี้ยังนำมาซึ่งความร่วมมือกันของหมู่คณะในการหนุนช่วยซึ่งกันและกัน การพัฒนาระบบการทำงานเป็นกลุ่ม การวางแผนการจัดการเอื้อประโยชน์ต่อการหาแหล่งเงินทุนและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การรวมกลุ่มของเกษตรกรรายย่อยมีประโยชน์อย่างมากต่อตัวเกษตรกรเอง เช่น เกิดมีสังคมในกลุ่มเกษตรกรกันเอง มีเพื่อนเกษตรกรในกลุ่มช่วยกันคิดในคราวที่ตนเองมีปัญหาและแก้ไขด้วยตนเองไม่ได้ เกิดพลังอำนาจการต่อรองเพราะมีเพื่อนสมาชิกช่วยสนับสนุน สามารถจัดซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่ถูกลงเมื่อรวมกลุ่มและร่วมทุนกันซื้อ เมื่อกลุ่มเข้มแข็งมากขึ้น สามารถเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นๆ ที่ทำการผลิตสินค้าที่เหมือนกัน เพื่อช่วยกันวางแผนการผลิตและการกระจายผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรืออาจเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้ผลิตกับกลุ่มผู้ประกอบการอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตสินค้าเกษตร รวมถึงเครือข่ายระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกับกลุ่มผู้ประกอบการผลิตปัจจัยการผลิต ซึ่งประโยชน์จะเกิดโดยตรงกับกลุ่มเกษตรกรทั้งสิ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงก่อเกิดเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอีกกลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของกลุ่มเกษตรกรผู้ประกอบอาชีพการทำนาในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อผลิตและแปรรูปข้าวเพื่อจำหน่าย ทั้งนี้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ประธานกลุ่มฯ เกี่ยวกับการบริหารจัดการของกลุ่ม ด้านสถานการณ์ปัญหา พบว่า ราคาผลผลิตข้าวตกต่ำ รวมทั้งปัจจัยการผลิตมีราคาสูงขึ้นทุกปี เกษตรกรเมื่อผลิตข้าวได้จำเป็นต้องจำหน่ายในลักษณะข้าวสด เนื่องจากไม่มีสถานที่เก็บข้าวเป็นของตนเอง ทำให้ไม่มีอำนาจในการต่อรองเรื่องราคา ส่งผลให้ถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง ขณะเดียวกัน

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรเกือบทั้งหมดล้วนเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคในการทำนา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการผลิต (เมล็ดพันธุ์ และปัจจัยการผลิต) ด้านการแปรรูป (ข้าวขาวซึ่งเป็นผลผลิตหลักของกลุ่มฯ) และด้านการตลาด เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากความพร้อมการสร้างเครือข่ายของกลุ่มเกษตรกรยังไม่เข้มแข็งนั่นเอง ดังนั้น เพื่อให้สมาชิกกลุ่มเกษตรกรมีความเข้มแข็งสามารถจัดการกับปัญหาและอุปสรรคที่กลุ่มฯ เผชิญอยู่ และสามารถอยู่รอดได้ คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้เกิดสังคมกลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง พึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เกิดพลังอำนาจการต่อรองเพราะมีเพื่อนสมาชิกช่วยสนับสนุน สามารถจัดซื้อปัจจัยการผลิตในราคาที่ถูกลงเมื่อรวมกลุ่มและร่วมทุนกันซื้อ เมื่อกลุ่มเข้มแข็งมากขึ้น สามารถเชื่อมโยงกับกลุ่มอื่นๆ ที่ทำการผลิตสินค้าที่เหมือนกัน เพื่อช่วยกันวางแผนการผลิตและการกระจายผลผลิตได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น หรืออาจเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มผู้ผลิตกับกลุ่มผู้ประกอบการอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตสินค้าเกษตร รวมถึงเครือข่ายระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตกับกลุ่มผู้ประกอบการผลิตปัจจัยการผลิต ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงกับกลุ่มเกษตรกรทั้งสิ้น ทำให้เกษตรกรสามารถผลิตข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีผลผลิตสูง คุณภาพดี และต้นทุนต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน และสามารถขยายผลสู่พื้นที่ใกล้เคียง อันจะก่อให้เกิดความยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

ทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยนี้ได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม ความสำคัญและประโยชน์ของการรวมกลุ่ม เพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนา กลุ่ม โดยได้ดำเนินการประมวลเอกสารที่เกี่ยวข้องดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

คุณลักษณะที่สำคัญของกลุ่ม

การที่บุคคลตั้งแต่สองคนหรือมากกว่ารวมตัวกันและมีปฏิสัมพันธ์กันเพื่อทำให้บรรลุเป้าหมายเฉพาะอย่างที่ได้กำหนดไว้ โดยคุณลักษณะของกลุ่มที่สำคัญมี 4 ประการ (Greenberg and Boron, 2003) คือ 1) ต้องมีคนสองคนหรือมากกว่ามา มีปฏิสัมพันธ์กัน 2) มีโครงสร้างกลุ่ม 3) มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน 4) สมาชิกรับรู้ถึงการเป็นกลุ่มของตนเอง กลุ่มสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) กลุ่ม

แบบเป็นทางการ (formal group) หมายถึง กลุ่มที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาโดยอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบตามโครงสร้างขององค์การ เพื่อจะทำกิจกรรมสนองความต้องการขององค์การ โดยกลุ่มที่เป็นทางการจะถูกแบ่งย่อยออกเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้ 1.1) กลุ่มตามสายบังคับบัญชา (command group) หมายถึง กลุ่มที่ถูกตั้งขึ้นมาตามโครงสร้างขององค์การที่มีอยู่แล้ว เพื่อปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ และ 1.2) กลุ่มทำงานเฉพาะ (task group) หมายถึง กลุ่มที่ถูกตั้งขึ้นมาเพื่อทำกิจกรรมเฉพาะอย่างให้สำเร็จ ล่วงตามเป้าหมายที่วางไว้ และ 2) กลุ่มแบบไม่เป็นทางการ (informal group) หมายถึง กลุ่มที่สมาชิกจัดตั้งหรือรวมตัวขึ้นมาเอง โดยไม่เป็นไปตามคำสั่งหรือโครงสร้างขององค์การ ซึ่งมักจะก่อตัวจากความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิก และสามารถปรับเปลี่ยนเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการได้ในระยะเวลาหรือสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยกลุ่มแบบไม่เป็นทางการอาจถูกแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะต่อไปนี้ 2.1) กลุ่มที่มีความสนใจร่วมกัน (interest group) หมายถึง กลุ่มที่รวมตัวเนื่องจากมีความสนใจหรือมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อทำกิจกรรมให้สอดคล้องกับการบรรลุเป้าหมาย และ 2.2) กลุ่มมิตรภาพ (friendship group) หมายถึง กลุ่มที่รวมตัวกันจากบุคคลที่มีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน โดยมากจะเป็นลักษณะร่วมบางประการที่สามารถสังเกตเห็นได้ เช่น ลักษณะงาน อายุ พื้นฐานการศึกษา ลักษณะทางกายภาพ

การรวมตัวกันของเกษตรกรนับเป็นแนวทางสำคัญต่อการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรและเป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน (Department of Agricultural extension, 2017) เพราะการรวมตัวกันจะเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรอง ทั้งในด้านการผลิตและการตลาด นอกจากนี้ยังนำมาซึ่งความร่วมมือกันของหมู่คณะในการหนุนเสริมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การพัฒนาระบบการทำงานเป็นกลุ่ม การวางแผนการจัดการ เอื้อประโยชน์ต่อการหาแหล่งเงินทุน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก การรวมตัวของเกษตรกรอาจเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ อาทิ กลุ่มธรรมชาติ การรวมตัวแบบนี้อาจเกิดขึ้นจากการที่เกษตรกรรวมตัวกันเองโดยไม่ตั้งใจ คือ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นก็มีการรวมตัวกันปรึกษาหารือกันในกลุ่มคนที่มีความรู้จักคุ้นเคยกัน โดยการประชุมเป็นแบบไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ มีอยู่ทั่วไปทั้งในอดีตและปัจจุบัน และกลุ่มอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการซึ่งมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม มีคณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่ม มีระเบียบข้อบังคับต่างๆ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติที่แน่นอน อาจมีการจัดตั้งขึ้นในลักษณะที่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายหรือไม่เป็นนิติบุคคลก็ได้ กลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร นับเป็นองค์กรของเกษตรกรที่มีประโยชน์ต่ออาชีพเกษตรกร ชีวิตความเป็นอยู่ และการพัฒนาการเกษตรของเกษตรกรเป็นอย่างมาก ประโยชน์ของการรวมกลุ่มเป็นองค์กรเกษตรกร นับเป็นแนวทางสำคัญต่อการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกร เพราะการรวมตัวกัน นอกจากจะเป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรอง ทั้งด้านการซื้อปัจจัยการผลิตและขายผลผลิต

แล้ว ยังนำมาซึ่งความร่วมมือกันของหมู่คณะ ซึ่งกลุ่มมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแก้ปัญหาสามารถพึ่งตนเองได้ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน การรวมตัวของเกษตรกรในรูปขององค์กรเกษตรกร เป็นแนวทางแก้ไขปัญหของเกษตรกรที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่ง

ประโยชน์ของการรวมกลุ่มของเกษตรกร

การรวมกลุ่มของเกษตรกรจะก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ (Department of Agricultural extension, 2017) คือ

1) เมื่อรวมตัวแล้วเกษตรกรสามารถซื้อปัจจัยการผลิตได้ในราคาที่ถูกลง ตัวอย่าง เช่น เกษตรกร 100 คน ต้องการซื้อปุ๋ยคนละ 500 กิโลกรัม ถ้าเกษตรกรต่างคนต่างซื้อคนละ 500 กิโลกรัม พ่อค้าจะคิดราคาขายปลีก แต่ถ้าเกษตรกรรวมตัวกันซื้อเป็นกลุ่ม พ่อค้าก็จะคิดราคาขายส่ง ซึ่งเป็นราคาที่ถูกลง อย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะพ่อค้าไม่ต้องเก็บสต็อกปุ๋ยไว้นาน ไม่ต้องเสียดอกเบี้ยธนาคาร ในกรณีที่พ่อค้ากู้เงินจากธนาคารไปซื้อไม่ต้องเสียค่าจ้างคนงานเฝ้าโกดัง และไม่ต้องหักน้ำหนักรปุ๋ยที่อาจสูญหายไป เป็นต้น

2) เมื่อรวมตัวกันแล้วเกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่สูงขึ้น ตัวอย่างเช่น เกษตรกรทำนา ถ้าต่างคนต่างผลิต ต่างคนต่างขายข้าวของตนเอง พ่อค้าย่อมชอบที่จะเลือกซื้อและต่อรองราคาซื้อที่ถูกต้องที่สุด โดยที่เกษตรกรไม่สามารถจะไปกล่าวหาว่าพ่อค้าทุจริตหรือเอาเปรียบเกษตรกรได้ ตลาดใดที่เขาไม่ได้โก่งต่งหรือใช้เล่ห์เหลี่ยมต่างๆ ที่ทำให้เกษตรกรเสียเปรียบได้ วิธีการที่ต่างคนต่างขายเกษตรกรจะไม่มีอำนาจในการต่อรอง ในที่สุดก็ต้องขายข้าวในราคาที่ถูกลงเป็นธรรมดาอย่างที่เข้ามาในอดีต ตรงกันข้ามถ้าเกษตรกรรวมตัวกัน เรียกร้องราคาที่สูงอย่างมีเหตุผล เกษตรกรจะสามารถจำหน่ายหรือขายข้าวได้ในราคาที่สูงเหมือนกัน โดยเฉพาะถ้าเป็นสินค้าเกษตรที่ไม่มีผลกระทบจากราคาตลาดโลก เกษตรกรสามารถจะกำหนดราคาของตัวเองขึ้นมาได้

3) ในแง่ของการรับเทคโนโลยีหรือความรู้จากเจ้าหน้าที่ ถ้าเกษตรกรรวมตัวกัน การถ่ายทอดเทคโนโลยีของเจ้าหน้าที่ก็สามารถจะทำได้รวดเร็วขึ้น และเกษตรกรสามารถรับการถ่ายทอดได้รวดเร็วกว่าการถ่ายทอดเป็นรายบุคคล ซึ่งทำได้ช้าและไม่ทั่วถึง และตามหลักของการเรียนรู้แล้วเกษตรกรจะเรียนรู้จากเพื่อนสมาชิกได้ง่ายกว่าเรียนรู้จากบุคคลภายนอกหรือจากเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาส่งเสริม

4) การรวมกลุ่มกันจะทำให้เกษตรกรสามารถขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐได้ดีกว่าที่จะเรียกร้องโดยคนใดคนหนึ่งนอกกลุ่ม เพราะไม่สามารถอ้างว่าเป็นตัวแทนของเกษตรกรทั้งหมดได้

5) การรวมกลุ่มกัน สามารถผลิตสินค้าหรือผลผลิตส่งตลาดหรือผลิตให้บริษัทเอกชนได้ในจำนวนและคุณภาพตามที่บริษัทต่างๆ เหล่านั้นต้องการ ภายใต้การตกลงราคากันล่วงหน้า

6) การรวมกลุ่มกัน เกษตรกรสามารถจะแปรรูปผลผลิตเป็นผลิตภัณฑ์อย่างอื่นได้ ในกรณีที่ผลผลิตล้นตลาดหรือราคาผลผลิตตกต่ำ โดยการลงทุนร่วมกัน

7) การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกษตรกรสามารถรับเอาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคจากบริษัทผู้ผลิตมาจำหน่ายให้กับสมาชิกได้ในราคาที่ถูกลงกว่าแทนที่จะต่างคนต่างไปซื้อมาจากตลาดโดยตรง

8) การรวมกลุ่มกัน เกษตรกรจะสามารถร่วมกันควบคุมพื้นที่ และปริมาณผลผลิตให้อยู่ในปริมาณที่พอเหมาะกับความต้องการของตลาด โอกาสที่ผลผลิตจะล้นตลาดทำให้ราคาตกจะมีน้อย

9) การรวมกลุ่มกัน จะทำให้เกษตรกรสามารถช่วยเหลือหน่วยงานภาครัฐในการให้ข้อมูลที่จำเป็น เพื่อหน่วยงานภาครัฐจะได้นำไปแก้ไขให้ตรงกับความต้องการของเกษตรกร เช่น กรณีฝนแล้ง น้ำท่วม โรคแมลงระบาดทำลายพืชผลของเกษตรกร

10) การรวมกลุ่มกันโดยถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เกษตรกรสามารถทำนิติกรรมต่างๆ กับบริษัทเอกชนอื่นๆ ได้

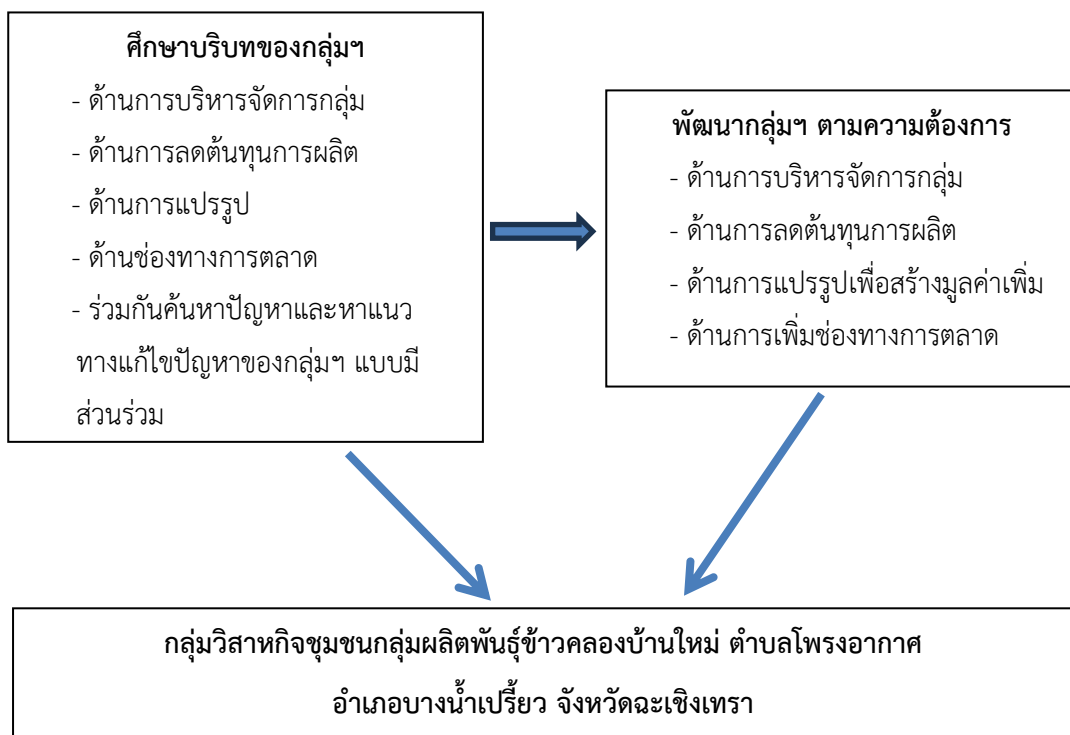
11) การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกษตรกรสามารถมีพลังต่อรองกับกลุ่มต่างๆ ได้ ทั้งนี้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง หรือเพื่อไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาเอารัดเอาเปรียบสมาชิกของกลุ่มได้

12) การรวมกลุ่มกัน ทำให้เกษตรกรสามารถระดมทุน ดำเนินการค้า เช่น ทำโรงสี จัดตั้งตลาดกลางเพื่อจำหน่ายผลผลิตของตนเองได้

ประโยชน์ของการรวมกลุ่มของเกษตรกรยังมีอีกมากมาย ทั้งนี้การรวมกลุ่มจะประสบความสำเร็จและเกิดประโยชน์สูงสุด ผู้นำกลุ่มและเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ต้องมีความเข้าใจและเห็นถึงความสำคัญของการรวมตัวกัน เข้าใจถึงการบริหารงาน และเข้าใจถึงการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีความสมัครสมานสามัคคีกัน เป็นต้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม ความสำคัญและประโยชน์ของการรวมกลุ่ม และการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการกลุ่มที่มีผู้เคยศึกษาไว้ในอดีต ได้แก่ การผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าว (Wilawan Doneicha and Supaporn Pongchompou, 2020) การสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ผลิตภัณฑ์ข้าว (Chutima Makhakvun, 2019) การบริหารจัดการกลุ่ม (Chonnipa Thongrod, Sujja Banchongsiri and Bumpen Keowan, 2018) กลยุทธ์การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน (Piyada Bhisalbutra, 2018) การพัฒนาการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว (Jittipat Chamroenchuea and Wipawee Grisanaputi, 2014) มาเป็นแนวทางในการสร้างกรอบแนวคิด ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ประชากรที่ใช้ในการพัฒนา คือ สมาชิกทั้งหมดของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยคัดเลือกสมาชิกกลุ่มเข้าร่วมการพัฒนาด้วยความสมัครใจ สมาชิกกลุ่มที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนามีจำนวน 32 คน การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) ในรูปแบบอบรมเชิงปฏิบัติการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เน้นให้ความสำคัญกับศักยภาพและวิถีคิดของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ โดยเบื้องต้น คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามศึกษาบริบทของกลุ่มฯ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มฯ และได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ประธาน รองประธาน และตัวแทนคณะกรรมการกลุ่มฯ หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมร่วมกับกลุ่มฯ โดยใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถอดบทเรียนร่วมกับกลุ่มฯ ซึ่งสามารถสรุปวิธีดำเนินกิจกรรมออกได้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ คือ

ขั้นตอนที่ 1 ลงพื้นที่ภาคสนามศึกษาบริบทและสถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่มฯ เกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

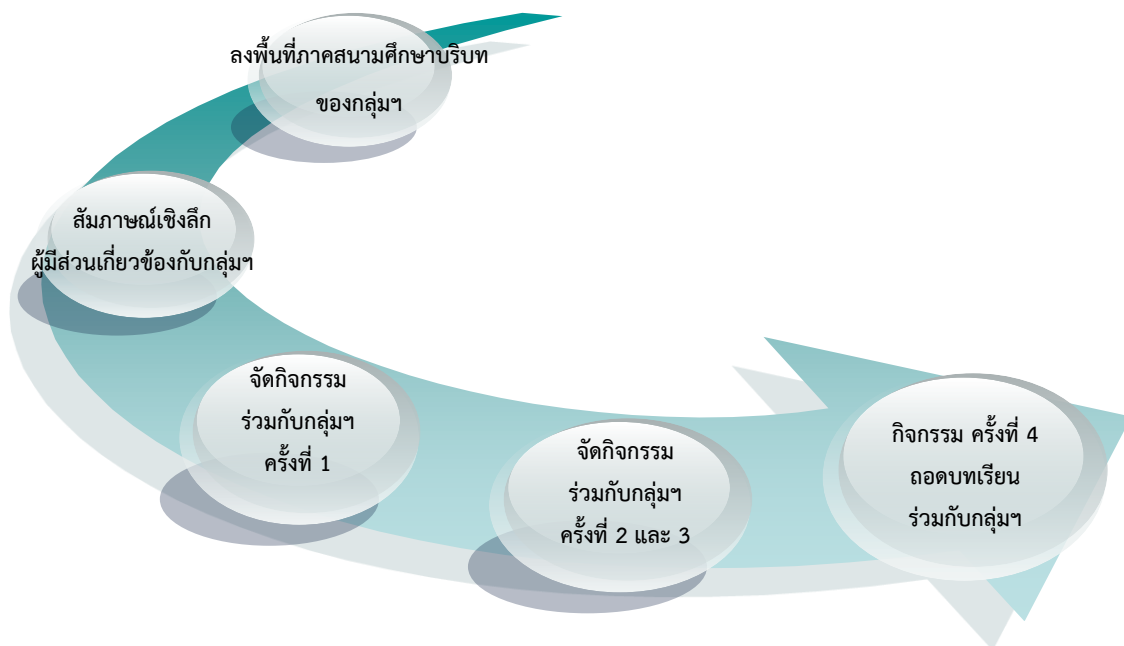
ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขั้นตอนที่ 3 จัดกิจกรรมวิเคราะห์ SWOT และเพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรร่วมกับสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขั้นตอนที่ 4 จัดกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตปุ๋ยสั่งตัด ด้านการแปรรูปข้าว และด้านการตลาด

ขั้นตอนที่ 5 ถอดบทเรียนที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

โดยมีแนวทางในการดำเนินการวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 2 และแนวทางการดำเนินกิจกรรมแสดงในตารางที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 2 แนวทางในการดำเนินการวิจัย

ตารางที่ 1 แนวทางการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบล โพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา

กิจกรรม	รูปแบบ/วิธีการ	จำนวนผู้เข้าร่วม (คน)	จำนวน ครั้ง/วัน	ผลลัพธ์ที่ได้
1. ศึกษาบริบทของกลุ่มฯ	1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มฯ 2. สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ประธาน รองประธาน และตัวแทน คณะกรรมการกลุ่มฯ	ประธาน รองประธาน เลขานุการ และตัวแทน คณะกรรมการของกลุ่มฯ จำนวน 10 คน	1	ได้ข้อมูลบริบทของกลุ่มฯ
2. ศึกษาการบริหารจัดการกลุ่มฯ	วิเคราะห์ SWOT	32	1	ทราบสถานการณ์ ปัญหาและความต้องการของกลุ่มฯ
3. การผลิตปุ๋ยสั่งตัด	อบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตปุ๋ยสั่งตัด	32	1	เกษตรกรได้เรียนรู้วิธีการในการผลิตปุ๋ยสั่งตัดจากแม่ปุ๋ย
4. การแปรรูปข้าว (ขนมจีนเส้นสดจากแป้งข้าว)	อบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการแปรรูปข้าว	32	1	เกษตรกรได้เรียนรู้วิธีการในการนำข้าวมาแปรรูปเป็นเส้นขนมจีน
5. เรียนรู้การเพิ่มช่องทางการตลาด	อบรมให้ความรู้โดยวิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้านการตลาด	32	1	เกษตรกรได้เรียนรู้และเห็นช่องทางการตลาดที่หลากหลายเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ในอนาคต
6. ถอดบทเรียน	ทบทวนองค์ความรู้ที่ได้จากการเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่ม	32	1	เกษตรกรได้ทราบสถานการณ์ของกลุ่มฯ และมองเห็นทิศทางที่จะดำเนินกิจกรรมเพื่อการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มฯ ในอนาคต

ผลการวิจัย

ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีจำนวน 18 หมู่บ้าน และจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 2,292 ครัวเรือน เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มมีคลองต่างๆ ผ่านหลายสาย ขณะเดียวกัน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) จึงเหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม อาชีพหลักของประชาชนทั้งตำบล คือ การทำนา ซึ่งเป็นแหล่งสร้างรายได้หลักให้กับเกษตรกร โดยมีการปลูกตะไคร้ และข้าว บริเวณรอบคันนา รวมทั้งปลูกพืชผักสวนครัวทั้งในรูปแบบโรงเรือนและกลางแจ้ง เช่น คื่นช่าย กวางตุ้ง ผักบุ้ง ผักชี กระเพรา ผักแว่น เป็นต้น ปลูกไม้ผล เช่น กระท้อน มะม่วง มะนาว มะพร้าว และเลียงกุ่ม/ปลา เลียงวัว เลียงควาย เลียงไก่ เป็นอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้เลี้ยงครอบครัว

สำหรับความเป็นมาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 13 ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถสรุปพอสังเขป ดังนี้

กลุ่มฯ เริ่มก่อตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 ในรูปของ “กลุ่มยุวเกษตรกร” โดยกรมส่งเสริมการเกษตร ได้นำโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมเด็จพระเทพฯ มาส่งเสริมให้เยาวชนได้มีความรู้ในการประกอบอาชีพ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว ผ่านการอบรมให้ความรู้ด้านการเกษตรแก่เยาวชนจากหน่วยงานภาครัฐ โดยให้เยาวชนรวมกลุ่มกันทำการเกษตรในชุมชนของตน เช่น ปลูกผัก เลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด เลี้ยงปลา เป็นต้น เพื่อแก้ปัญหาความยากจน และต่อมาหน่วยงานภาครัฐได้มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้นำโครงการดังกล่าวส่งเข้าประกวดตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ ซึ่งโครงการของ “กลุ่มยุวเกษตรกร” ดังกล่าวได้รับรางวัลดีเด่นในระดับประเทศ ในรูปของ “กลุ่มเฟื่องฟ้าสามัคคี” ส่งผลให้ตัวแทนเยาวชนของกลุ่มฯ มีโอกาสได้เดินทางไปศึกษาดูงานด้านการเกษตร ณ ประเทศญี่ปุ่น จำนวน 4 คน ระยะเวลา 11 เดือน 8 เดือน และระยะสั้น 20 วัน ตามลำดับ “กลุ่มเฟื่องฟ้าสามัคคี” ดังกล่าวมีจำนวนสมาชิก 30 คน เมื่อเวลาผ่านไปกลุ่มยุวเกษตรกรเริ่มเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรมดังเช่นอดีตที่ผ่านมา จึงรวมตัวกันเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อ “กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา” โดยจดทะเบียนในรูปกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 มีสมาชิกเริ่มต้นจำนวน 15 คน ปัจจุบันมีจำนวนสมาชิกรวมทั้งสิ้น จำนวน 65 ราย มีพื้นที่ทำนาข้าวจำนวนทั้งสิ้น 1,400 ไร่ โดยมีคุณสุพจน์ จูเปีย เป็นประธานกลุ่มฯ

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาบริบทของกลุ่มฯ และดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกประธาน รองประธาน และตัวแทนคณะกรรมการหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าว

คลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทราแล้ว สามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่

ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการบริหารจัดการกลุ่มมา ดังนี้

1.1 กลุ่มและการบริหารจัดการกลุ่มมา

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการเลือกตั้งประธานและคณะกรรมการ จำนวน 5 ตำแหน่งประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก คณะกรรมการ แต่ละตำแหน่งมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ แต่ไม่มีวาระการดำรงตำแหน่ง มีกฎระเบียบ ข้อบังคับในการบริหารกลุ่มมา เป็นไปตามที่คณะกรรมการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนกำหนด รูปแบบการบริหารงานเป็นแบบผสมผสาน ทั้งการบริหารงานโดยตรงจากประธานไปยังคณะกรรมการ และคณะกรรมการไปยังสมาชิก มีการบริหารงานแบบแนวราบโดยมีการเชื่อมโยงโดยตรงกับคณะกรรมการในระดับเดียวกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดตามการดำเนินงานโดยการจัดให้มีการประชุมประจำเดือน เดือนละ 1 ครั้ง หากมีกิจกรรมหรือเรื่องเร่งด่วนก็มีการประสานงานประชุมทั้งในลักษณะกลุ่มย่อย (เฉพาะคณะกรรมการ) และกลุ่มใหญ่ (คณะกรรมการและสมาชิกทั้งหมด)

1.2 ภาวะความเป็นผู้นำ

ประธานกลุ่มมีความเป็นผู้นำสูง มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีประสบการณ์สูง เนื่องจากได้เรียนรู้และทำกิจกรรมกลุ่มด้านการเกษตรตั้งแต่ยังเป็นยุวเกษตรกร ทำให้มีประสบการณ์ด้านการเกษตรที่หลากหลายและต่อเนื่อง ผ่านการฝึกอบรม สัมมนา และศึกษาดูงานด้านการเกษตรทั้งในและต่างประเทศ ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและมีการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับกลุ่มมา เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มมา มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และมีการนำความรู้และนวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาเผยแพร่ให้แก่สมาชิกกลุ่มมา อย่างต่อเนื่อง

1.3 ด้านกิจกรรมของกลุ่มมา

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีกิจกรรมของกลุ่มมา ที่ดำเนินการ คือ 1) ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว (สมาชิกที่ได้รับการจัดสรรเมล็ดพันธุ์ไปเพาะปลูก เมื่อได้ผลผลิตต้องนำมาคืนให้แก่กลุ่มมา บางครั้งมีการมอบหมายให้คณะกรรมการกลุ่มมา ไปคัดเลือกซื้อเมล็ดพันธุ์จากแปลงนาของกลุ่มสมาชิกที่เห็นว่าให้ผลผลิตดี ทั้งนี้การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ ยังไม่ได้ดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ใช้เพียงแค่การสังเกตด้วยตาเปล่าเพื่อนำมาจัดทำเป็นเมล็ดพันธุ์จำหน่ายให้กับสมาชิกกลุ่มหรือ

บุคคลภายนอกต่อไป และ 2) การแปรรูปข้าว มีการแปรรูปข้าวทั้งในรูปข้าวกล้อง และข้าวขาว ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมปทุม ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าว กข 43 และข้าวแข็ง ทั้งนี้ กลุ่มฯ มีเครือข่ายที่ให้การสนับสนุนด้านองค์ความรู้ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพด้านการเกษตรจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ ศูนย์วิจัยข้าวฉะเชิงเทรา กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน เกษตรอำเภอบางน้ำเปรี้ยว สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) เป็นต้น รวมทั้งสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรทั้งในระดับอำเภอ จังหวัด และต่างจังหวัด

1.4 ด้านการวางแผนการผลิต

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีความคิดร่วมกันที่จะผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง โดยได้รับความอนุเคราะห์เมล็ดพันธุ์ข้าวจากกรมการข้าว และกรมส่งเสริมการเกษตร (ข้าวพันธุ์ กข. 49 และ กข. 31) เพื่อจัดสรรให้สมาชิกกลุ่มฯ นำไปปลูกคนละ 5 ไร่ เมื่อได้ผลผลิตจึงนำมาจัดสรรให้สมาชิกภายในกลุ่มไปใช้เป็นเมล็ดพันธุ์สำหรับการเพาะปลูกครั้งต่อไป (เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์)

1.5 ด้านการจัดการผลผลิต

ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว (นาปี) ประมาณ 6 ตัน (สำหรับสมาชิกที่ได้รับการจัดสรรเมล็ดพันธุ์ไปเพาะปลูก เมื่อได้ผลผลิตต้องนำมาคืนให้แก่กลุ่มฯ เพื่อจัดทำเป็นเมล็ดพันธุ์จำหน่ายให้กับกลุ่มสมาชิกหรือบุคคลภายนอกต่อไป (หากสมาชิกไม่ใช้คืนในรูปของเมล็ดพันธุ์อาจใช้คืนในรูปของเงิน) ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ประมาณ 7 ตัน และส่งเสริมให้สมาชิกแบ่งพื้นที่ไว้ประมาณ 2 ไร่ เพื่อให้สมาชิกได้ปลูกข้าวไว้รับประทานเอง (ข้าวพันธุ์มะลิ 105 ข้าวหอมปทุม หรือ ข้าว กข. 43)

1.6 ด้านการเพิ่มมูลค่าผลผลิต

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีการเพิ่มมูลค่าผลผลิต โดยการแปรรูปเป็นข้าวสาร และข้าวกล้องจำหน่าย ในรูปบรรจุภัณฑ์ขนาด 1 กิโลกรัม 5 กิโลกรัม 10 กิโลกรัม และ 50 กิโลกรัม ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มฯ มีโรงสีข้าวเป็นของตนเองโดยได้รับงบประมาณสนับสนุนบางส่วนจากหน่วยงานภาครัฐ และแต่ละปีมีผลผลิตของกลุ่มฯ ที่นำมาแปรรูปได้ประมาณ 15 ตัน ส่วนผลผลิตของสมาชิกเครือข่ายได้ประมาณ 10 ตัน

1.7 ด้านการประชาสัมพันธ์และการตลาด

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ นำผลผลิตข้าวที่แปรรูปส่วนใหญ่ทั้งข้าวสารและข้าวกล้องจำหน่ายภายในชุมชน โดยกลุ่มฯ ผลิตตามจำนวนที่สมาชิกกลุ่มเกษตรกร และประชาชนทั้งในและนอกชุมชนสั่งจอง รวมทั้งมีการนำไปออกจำหน่ายตามหน่วยงานของทางราชการ

ตลาดนัดชุมชน และตลาดนัดของจังหวัด ทั้งนี้กลุ่มฯ ยังไม่มีฝ่ายการตลาดอย่างเป็นระบบ อาศัยรูปแบบของการช่วยกันทำตามกำลังและศักยภาพที่มี

1.8 ด้านเทคโนโลยีและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีสิ่งอำนวยความสะดวกในการเพาะปลูก และแปรรูปข้าว ได้แก่ รถแทรกเตอร์ในการเตรียมแปลงเพาะปลูก อุปกรณ์เครื่องมือในการอัดฟางข้าว ลานตากข้าว โรงสีข้าวพร้อมเครื่องปั่นไฟ รถตัดข้าวล้อยาง เครื่องชั่งน้ำหนักกรรรับข้าวได้ประมาณ 30 ตัน และโกดังเก็บข้าว โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐผ่านโครงการต่าง ๆ

1.9 ด้านกองทุนหมุนเวียนและการบริหาร

คณะกรรมการบริหารกองทุนเป็นคณะเดียวกันกับคณะกรรมการบริหารกลุ่มฯ มีกฎระเบียบของการบริหารเงินกองทุน แหล่งที่มาของเงินกองทุน โดยการระดมทุนจากสมาชิก ขั้นต่ำคนละ 100 บาท ปัจจุบันกลุ่มมีเงินกองทุนหมุนเวียนประมาณ 3,000,000บาท โดยเงินกองทุนหมุนเวียนดังกล่าวจะใช้ในการรับซื้อข้าวจากสมาชิกและเครือข่าย และเพื่อให้ผู้ยืมระหว่างสมาชิกกลุ่มฯ มีการจัดทำบัญชีรายรับ รายจ่าย มีการตรวจสอบและสรุปผลการดำเนินงานของกองทุน และมีการปันผลคืนให้สมาชิกร้อยละ 10

1.10 ด้านหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ กรมการข้าว กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานพัฒนาที่ดิน สำนักงานเกษตรอำเภอ บางน้ำเปรี้ยว สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางน้ำเปรี้ยว สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ เป็นต้น

1.11 ด้านการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีสมาชิกจำนวน 8 คน ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานแนวทางการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) ด้านข้าว และผัก

2. ผลการศึกษาแนวทางในการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่

จากการดำเนินกิจกรรมเพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ผ่านการระดมความคิดเห็นร่วมกับประธาน รองประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มฯ ที่เข้าร่วมการพัฒนาด้วยความสมัครใจ จำนวน 32 คน สรุปผลการดำเนินกิจกรรมได้ดังนี้

2.1 ผลการดำเนินงานกิจกรรมเพื่อทบทวนและศึกษาสถานการณ์การบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่

จากการดำเนินกิจกรรมทบทวนและศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันด้านการบริหารจัดการกลุ่มฯ ผ่านการระดมความคิดเห็นร่วมกับประธาน รองประธาน คณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มฯ ที่เข้าร่วมการพัฒนาด้วยความสมัครใจ จำนวน 32 คน เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ เพื่อให้สมาชิกได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทบทวนสถานการณ์ปัจจุบันของกลุ่ม รวมทั้งสะท้อนถึงสถานการณ์ปัญหาและความต้องการ โดยสรุปผลผ่านการวิเคราะห์ SWOT ได้ดังนี้

1) ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม

จุดแข็ง (Strengths) ผู้นำกลุ่มฯ มีความเข้มแข็งมีวิสัยทัศน์กว้างไกล เปิดโอกาสให้สมาชิกกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มฯ กลุ่มฯ มีเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการผลิต ได้แก่ รถแทรกเตอร์ในการเตรียมแปลงเพาะปลูก อุปกรณ์เครื่องมือในการอัดฟางข้าว ลานตากข้าว โรงสีข้าว พร้อมเครื่องปั่นไฟ รถตัดข้าวล้อยาง เครื่องชั่งน้ำหนักรองรับข้าวได้ประมาณ 30 ตัน และโกดังเก็บข้าว ขณะเดียวกัน กลุ่มฯ ยังได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งในด้านงบประมาณ และองค์ความรู้ ได้แก่ กรมการข้าว กรมวิชาการเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักงานพัฒนาที่ดิน สำนักงานเกษตรอำเภอบางน้ำเปรี้ยว สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบางน้ำเปรี้ยว สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) มหาวิทยาลัยราชภัฏวราชนครินทร์ เป็นต้น โดยกลุ่มฯ มีเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มอื่นทั้งในพื้นที่จังหวัดเดียวกัน และจังหวัดใกล้เคียง

จุดอ่อน (Weaknesses) สมาชิกกลุ่มฯ เกือบทุกรายมีหนี้สินครัวเรือน ทั้งนี้จาก ก.ส. หนี้จากสหกรณ์การเกษตร (ดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี) สินเชื่อจากร้านค้า และหนี้นอกระบบ (ดอกเบี้ยร้อยละ 3 5 10 20 ต่อปีหรือแล้วแต่การตกลงกัน) ซึ่งหนี้สินส่วนใหญ่ของเกษตรกรเกิดจากการซื้อปัจจัยในการผลิต เช่น ซื้อมะลิตพันธุ์ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และยาปราบศัตรูพืช จึงส่งผลให้สมาชิกกลุ่มฯ ให้ความร่วมมือในกิจกรรมกลุ่มฯ น้อย ทั้งนี้เพราะสมาชิกกลุ่มฯ ส่วนใหญ่ไม่มีเวลาว่างพอนเนื่องจากสถานภาพทางเศรษฐกิจและการมีหนี้สินครัวเรือน ทำให้ต้องหารายได้เสริมเลี้ยงครอบครัว เช่น การปลูกข้าว ตะไคร้ และการปลูกพืชผักสวนครัว แทนการพึ่งพารายได้จากการทำนาเพียงอย่างเดียว รวมทั้งยังมองไม่เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของการรวมกลุ่ม นอกจากนี้ เครื่องมือและอุปกรณ์ของกลุ่มฯ ที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ถูกนำมาใช้ประโยชน์ได้ไม่เต็มศักยภาพ เนื่องจากต้องเข้าคิวรอนาน เกษตรกรบางรายจำต้องใช้บริการเครื่องมือและอุปกรณ์จากเอกชนแทน ขณะเดียวกันการขาดการบูรณาการของหน่วยงานภาครัฐ

ทำให้การช่วยเหลือกลุ่มฯ ขาดความต่อเนื่อง และความร่วมมือระหว่างเครือข่ายนอกกลุ่มยังอยู่ในวงจำกัด โดยมีเพียงกิจกรรมการส่งข้าวหอมมะลิมาสีที่โรงสีของกลุ่มฯ เท่านั้น

โอกาส (Opportunities) นโยบายของรัฐเน้นสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกร เพื่อเกษตรกรจะได้เกิดความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน เนื่องจากพลังของการรวมกลุ่มก่อให้เกิดอำนาจในการต่อรองสูง เทคโนโลยีการผลิตช่วยลดระยะเวลาและต้นทุน ค่าจ้างแรงงาน นโยบายของรัฐบาลต้องการให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาช่วยสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือและสนับสนุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มฯ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับสถานประกอบการร้านค้าที่จำหน่ายปัจจัยการผลิตต่างๆ เช่น ร้านขายเมล็ดพันธุ์ ร้านขายปุ๋ย ร้านขายยา ร้านขายน้ำมัน เป็นต้น

อุปสรรค (Threats) สมาชิกกลุ่มฯ ยังไม่เห็นถึงพลังและศักยภาพของการรวมกลุ่มสมาชิกกลุ่มฯ ทำการเกษตรในรูปแบบต่างคนต่างทำ ยังไม่เห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับในอนาคต ส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปแบบของต่างคนต่าง ยังไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อซื้อปัจจัยการผลิต เนื่องจากสมาชิกบางรายไม่มีเงินสด จำต้องพึ่งพาสินเชื่อจากสหกรณ์ฯ

2) ด้านการผลิต

จุดแข็ง (Strengths) เกษตรกรมีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์สูงในการทำนา ทั้งยังมีการรวมกลุ่มฯ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาต่างๆ ในการประกอบอาชีพทำนา เครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้อำนวยความสะดวกในการผลิตหาได้ง่าย ขณะเดียวกันจำนวนผลผลิตข้าวเปลือกแข็งในแต่ละรอบการผลิตมีเป็นจำนวนมาก

จุดอ่อน (Weaknesses) เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ต้องเช่าจากเจ้าของเดิม ส่งผลให้มีต้นทุนในการผลิตสูง เช่น ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช ค่าจ้างแรงงาน ค่าเช่าที่ทำนา เป็นต้น ผลผลิตต่อไร่ต่ำเนื่องจากปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรมจากการทำนาอย่างต่อเนื่องหลายรอบ และมีการเผา ตอซัง การใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืช รวมทั้งการใช้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่ได้คุณภาพ เนื่องจากการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เองเพื่อลดต้นทุนในการผลิตของเกษตรกร ขณะเดียวกันการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ยังไม่ได้ดำเนินการให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ใช้เพียงแค่การสังเกตด้วยตาเปล่า ส่งผลให้เมล็ดพันธุ์ที่ได้ไม่มีคุณภาพ ทั้งการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ส่วนใหญ่มักเป็นไปตามกระแสกลไกทางการตลาด (ราคาค่อนข้างสูง) และไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ อีกทั้งความไม่แน่นอนของสภาพดิน ฟ้า อากาศ ภัยธรรมชาติ การระบาดของโรคศัตรูพืช รวมทั้งเกษตรกรส่วนใหญ่ล้วนมีหนี้สิน และไม่มีเงินสดในการลงทุน บางรายจำต้องกู้ยืมเงินจากกลุ่มฯ เพื่อไปซื้อปัจจัยในการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น บางรายกู้สินเชื่อจาก

สหกรณ์การเกษตรอำเภอบางน้ำเปรี้ยวเพื่อมาซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง น้ำมัน เป็นต้น และเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ผลผลิตจำต้องขายผลผลิตส่วนใหญ่ในรูปข้าวสดให้โรงสีเพื่อนำเงินไปคืนสหกรณ์

โอกาส (Opportunities) การซื้อปัจจัยการผลิตในปริมาณมาก มีโอกาสได้รับส่วนลด แทน การต่างคนต่างซื้อ แนวทางการลดต้นทุนการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี แทนที่จะซื้อปุ๋ยสูตรที่มีวางจำหน่ายในท้องตลาด อาจใช้ปุ๋ยสังทดแทน โดยการซื้อแม่ปุ๋ยสูตร 46-0-0/18-46-0 และ 0-0-60 มาผสมให้ได้ตามสูตรที่ต้องการ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับบริษัทผู้ผลิต ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เป็นต้น โดยตรง หรือสร้างเครือข่ายกับผู้ประกอบการร้านค้าเพื่อขอลดราคาปัจจัยการผลิต นอกจากนี้ เกษตรกรยังได้รับการสนับสนุน เมล็ดพันธุ์ข้าวคุณภาพจากกรมการข้าว หากเกษตรกรสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ สามารถช่วยลดต้นทุนด้านการซื้อเมล็ดพันธุ์ ขณะเดียวกัน ข้าวแข็งที่เกษตรกรมีปริมาณมากสามารถนำมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มได้หลากหลาย เช่น ทำแป้งขนมจีน แป้งหมี เป็นต้น ทั้งยังมีโรงงานอุตสาหกรรมที่ใช้แป้งจากข้าวแข็งมาเป็นวัตถุดิบ เช่น โรงงานผลิตเส้นขนมจีน โรงงานผลิตเส้นหมี เป็นต้น

อุปสรรค (Threats) สมาชิกกลุ่มฯ ต่างคนต่างซื้อปัจจัยการผลิต เนื่องจากเกษตรกรบางรายไม่มีเงินสด จำต้องกู้เงินเนื่องจากสหกรณ์ฯ เกษตรกรไม่มีเวลาและไม่มีแรงงานเพียงพอในการดูแลแปลงนาให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ ทั้งยังมองไม่เห็นช่องทางหรือโอกาสในการนำข้าวแข็งมาใช้ให้เกิดประโยชน์ นอกเหนือจากการสีเป็นข้าวสารเพื่อหุงรับประทาน หรือใช้เลี้ยงสัตว์เท่านั้น

3) ด้านการแปรรูป

จุดแข็ง (Strengths) กลุ่มฯ มีการแปรรูปข้าว ทั้งในรูปข้าวกล้อง และข้าวขาว ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมปทุม ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าว กข 43 และข้าวแข็ง

จุดอ่อน (Weaknesses) ข้าวที่กลุ่มฯ นำมาแปรรูปเพื่อจำหน่ายทั้งในรูปข้าวกล้อง และข้าวขาว ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมปทุม ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าว กข 43 ส่วนใหญ่ได้มาจากสมาชิกในกลุ่มเครือข่ายฯ ขาดการนำข้าวแข็งซึ่งกลุ่มฯ สามารถผลิตได้เป็นจำนวนมากไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆ

โอกาส (Opportunities) ผลผลิตหลักของกลุ่มฯ คือ ข้าวแข็ง ซึ่งมีปริมาณมาก ปัจจุบันกลุ่มฯ สีข้าวแข็งจำหน่ายเฉพาะภายในชุมชน โดยสีตามจำนวนที่ต้องการ ทั้งนี้ ข้าวแข็งสามารถนำมาแปรรูปเพื่อใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย เช่น ทำแป้งขนมจีน แป้งทำเส้นหมี เป็นต้น

อุปสรรค (Threats) เนื่องจากสมาชิกกลุ่มฯ ส่วนใหญ่ไม่มีเวลา และการรวมกลุ่มฯ ยังไม่เหนียวแน่นพอ ส่วนใหญ่ยังอยู่ในรูปต่างคนต่างอยู่ ส่งผลให้ขาดความร่วมมือในการร่วมคิดร่วมทำเพื่อนำข้าวแข็งมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบอื่น ๆ

4) ด้านการตลาด

จุดแข็ง (Strengths) กลุ่มฯ มีการจำหน่ายข้าวซึ่งเป็นผลผลิตของกลุ่ม ทั้งในรูปข้าวกล้อง และข้าวขาว ได้แก่ ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมประทุม ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าว กข 43 และข้าวแข็ง

จุดอ่อน (Weaknesses) ช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ข้าวของกลุ่มฯ ส่วนใหญ่ยังอยู่ภายในชุมชน และส่วนมากสี่และจำหน่ายตามจำนวนที่สั่งซื้อเท่านั้น

โอกาส (Opportunities) กลุ่มฯ มีตลาดสำหรับจำหน่ายผลผลิตที่หลากหลาย เช่น ตลาดภายในชุมชน ตลาดในระดับอำเภอ ตลาดในระดับจังหวัด รวมทั้งตลาดเฉพาะกลุ่ม เช่น โรงงานผลิตเส้นขนมจีน โรงงานผลิตเส้นหมี่ และโรงงานอื่นๆ ที่ใช้แบ่งจากข้าวแข็งเป็นวัตถุดิบในการผลิต เป็นต้น

อุปสรรค (Threats) สมาชิกกลุ่มฯ ไม่มีความเชี่ยวชาญทางการตลาดพอ มีแต่ความเชี่ยวชาญด้านการผลิต ทั้งยังไม่มีเวลาและแรงงานเพียงพอที่จะนำผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ออกไปจำหน่ายนอกพื้นที่

2.2 ผลการดำเนินกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อลดต้นทุนการผลิต

เนื่องจากปัจจุบันปุ๋ยเคมีมีราคาแพง ทำให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่มีความต้องการลดต้นทุนการผลิตโดยการผลิตปุ๋ยสั่งตัด คณะผู้วิจัยจึงได้เชิญวิทยากรมาอบรมให้ความรู้แก่สมาชิกกลุ่มฯ เกี่ยวกับการผสมปุ๋ยเคมีไว้ใช้เอง เพื่อให้เกิดผลดีต่อเกษตรกรหลายอย่าง เช่น ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ย ลดน้ำหนักปุ๋ยที่จะต้องขนไปใส่ในแปลงนา ลดแรงงานในการหว่านปุ๋ย โดยมีธาตุปุ๋ยครบถ้วนตามต้องการ ตัวอย่างเช่น ถ้าต้องการผสมปุ๋ยสูตร 16-16-16 จำนวน 100 กิโลกรัม ไว้ใช้เอง ต้องใช้แม่ปุ๋ยยูเรียสูตร 46-0-0 จำนวน 22 กิโลกรัม แม่ปุ๋ยไดแอมโมเนียมฟอสเฟต (DAP) สูตร 18-46-0 จำนวน 35 กิโลกรัม และแม่ปุ๋ยโพแทสเซียมคลอไรด์ (MOP) สูตร 0-0-60 จำนวน 27 กิโลกรัม และเมื่อผสมปุ๋ยใช้เองมีน้ำหนักเพียง 84 กิโลกรัม หากไม่มีการใส่ตัวเติม (filler) แต่มีคุณค่าเท่ากับปุ๋ยสูตร 16-16-16 นก 100 กิโลกรัมที่วางจำหน่ายในท้องตลาด (Kate-on Thongkrua et al, 2017) ดังนั้น นอกจากเป็นการประหยัดเงินซื้อปุ๋ยแล้วยังประหยัดแรงงานในการใส่ปุ๋ยและทุ่นแรงในการขนปุ๋ยอีกด้วย (ดังแสดงในตารางที่ 2) ทั้งนี้เกษตรกรสามารถใส่ตัวเติมที่เป็นประโยชน์ต่อพืช เช่น ธาตุอาหารรอง ธาตุอาหารเสริม และซิลิกาที่ละลายน้ำได้พร้อมด้วยคุณสมบัติการจับประจุ ผสมลงไปในปุ๋ยเคมีเพื่อให้มีน้ำหนักครบ 100 กิโลกรัม ทำให้คุณภาพปุ๋ยเคมีดีขึ้นมาก และให้ผลผลิตที่สูงขึ้น ทั้งนี้ข้อดีของการผสมปุ๋ยสูตรไว้ใช้เอง นอกจากช่วยลดต้นทุนการผลิตแล้วยังสามารถผสมสูตรในอัตราส่วนใด ๆ ก็ได้เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของพืชในแต่ละระยะของการเจริญเติบโต ซึ่งปุ๋ยสูตรที่เราต้องการอาจไม่มีวางขายในท้องตลาด จึงเป็นที่มาของคำว่า

“ปุ๋ยสั่งตัด” ทั้งนี้เกษตรกรสามารถปรับสัดส่วนแม่ปุ๋ยเพิ่มหรือลดได้ตามต้องการ หากต้องการให้ได้น้ำหนักปุ๋ยจำนวน 50 กิโลกรัม ก็ลดอัตราส่วนผสมของแม่ปุ๋ยแต่ละชนิดลงครึ่งหนึ่ง เป็นต้น

ตารางที่ 2 น้ำหนักแม่ปุ๋ยที่ต้องใช้ในการเตรียมผสมปุ๋ยสูตร 16-16-16 จำนวน 100 กิโลกรัม

แม่ปุ๋ย	จำนวน (กิโลกรัม)
ยูเรียสูตร 46-0-0	22
ไดแอมโมเนียมฟอสเฟต (DAP) สูตร 18-46-0	35
โพแทสเซียมคลอไรด์ (MOP) สูตร 0-0-60	27
รวมน้ำหนักแม่ปุ๋ยที่ใช้	84

ภาพที่ 3 เรียนรู้วิธีการคำนวณปุ๋ยสูตรจากแม่ปุ๋ย

ภาพที่ 4 เรียนรู้การผลิต “ปุ๋ยสั่งตัด” จากแม่ปุ๋ย

ภาพที่ 5 เกษตรกรทดลองผสมแม่ปุ๋ยตามสูตรที่ต้องการ

สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่จะนิยมใช้ปุ๋ยสูตร 18-4-5 ปุ๋ยสูตร 18-8-8 ปุ๋ยสูตร 15-15-15 ปุ๋ยสูตร 16-16-16 หรือ ปุ๋ยยูเรีย 46-0-0 เมื่อต้นข้าวมีอายุได้ 20 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับราคา ณ ขณะนั้น ซึ่งเกษตรกรจะให้ความสำคัญโดยเน้นเลือกปุ๋ยที่มีราคาถูกก่อน เพื่อลดต้นทุนการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับ Instructors of Department of Soil Science (2005) ความต้องการกลุ่มธาตุอาหารธาตุหลักของพืช คือ ธาตุไนโตรเจน (N) เนื่องจากธาตุไนโตรเจน เป็นธาตุอาหารที่สำคัญต่อการเจริญเติบโตของพืช โดยเฉพาะในการสร้างกรดอะมิโน (amino Acids) กรดนิวคลีอิก (nucleic Acids) โปรตีน และฮอร์โมนชนิดต่างๆ รวมไปถึงการมีความเกี่ยวพันโดยตรงต่อกระบวนการสังเคราะห์แสง ซึ่งไนโตรเจนเป็นหนึ่งในองค์ประกอบหลักของคลอโรฟิลล์ (chlorophyll) ที่ทำให้พืชมีสีเขียว ในสภาวะขาดแคลน: สีของใบพืชจะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ขนาดของใบเล็กลง ลำต้นแคระแกร็น และมีผลผลิตต่ำ เมื่อต้นข้าวมีอายุได้ 45 วัน พบว่า สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา จะนิยมใช้ปุ๋ยสูตร 16-20-0 ซึ่งเป็นไปตามที่กรมวิชาการเกษตรแนะนำปุ๋ยสำหรับใส่ในนาข้าว ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการกลุ่มธาตุอาหารธาตุหลักของพืช คือ ธาตุฟอสฟอรัส (P) เนื่องจากธาตุฟอสฟอรัสเป็นธาตุอาหารที่กระตุ้นและเร่งการเจริญเติบโตของรากพืช เป็นธาตุที่ส่งผลต่อการควบคุมการออกดอก ออกผล และการสร้างเมล็ด อีกทั้ง ยังมีความสำคัญต่อกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสังเคราะห์แสง การกักเก็บและถ่ายโอนพลังงาน และกระบวนการหายใจของพืช ในสภาวะขาดแคลน: ระบบรากของพืชไม่สามารถเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์ ใบแก่จะมีการเปลี่ยนสีจากสีเขียวเป็นสีม่วงแล้วกลายเป็นสีน้ำตาลและหลุดร่วง ลำต้นแคระแกร็น และไม่ผลิดอกออกผล และจากการตั้งข้อสังเกต พบว่า เกษตรกรผู้ปลูกข้าวไม่ได้ให้ความสำคัญกับธาตุโพแทสเซียม (K) ทั้งที่ธาตุโพแทสเซียม เป็นธาตุอาหารที่มีส่วนช่วยในการสังเคราะห์น้ำตาล แป้ง และโปรตีน ส่งเสริมกระบวนการเคลื่อนย้ายน้ำตาล แป้ง และน้ำมัน รวมถึงประสิทธิภาพการใช้น้ำของพืชและการให้ผลผลิต

อีกทั้ง ยังช่วยส่งเสริมพืชในการต้านทานโรคและแมลงบางชนิด ในสภาวะขาดแคลน: ลำต้นพืชจะไม่แข็งแรง การเจริญของดอกและผลไม่สมบูรณ์ ผลผลิตมีคุณภาพต่ำ โดยเฉพาะผลผลิตที่เน้นด้านรสชาติและสีส้ม ดังนั้น เกษตรกรจึงควรนำดินไปตรวจวิเคราะห์ธาตุอาหารในดิน เพื่อที่จะได้นำมาออกแบบในการผลิตปุ๋ยไว้ใช้เองโดยให้มีธาตุอาหารสอดคล้องกับความต้องการของพืชในแต่ละช่วงอายุของการเจริญเติบโต ซึ่งปุ๋ยสูตรที่ต้องการอาจไม่มีวางจำหน่ายในท้องตลาด นอกจากนี้อาจใช้ศักยภาพของการรวมกลุ่มเพื่อผลิตปุ๋ยสูตรเฉพาะที่เหมาะสมกับพื้นที่ไว้ใช้ภายในกลุ่มฯ และอาจนำไว้จำหน่ายภายนอกกลุ่มฯ นอกจากจะเป็นการลดต้นทุนการผลิตของสมาชิกภายในกลุ่มฯ อาจจะสามารถหารายได้เข้ากลุ่มฯ จากการจำหน่ายปุ๋ยสูตรที่เหมาะสมชนิดต่างๆ เป็นต้น

2.3 ผลการดำเนินกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการแปรรูปข้าวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

ปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีการนำข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมปทุม ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าว กข 43 และข้าวแข็ง มาแปรรูปทั้งในรูปข้าวกล้อง และข้าวขาว ทั้งนี้ข้าวที่เป็นผลผลิตหลักของกลุ่มฯ คือ ข้าวแข็ง (กข 31 กข 41 กข 47 กข 49 กข 57 กข 79 พืชกุล 2 เป็นต้น) และเพื่อเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ข้าวแข็ง คณะผู้วิจัยจึงได้จัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการนำข้าวแข็งมาแปรรูปเป็นเส้นขนมจีนจากวิทยากรผู้มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จด้านการประกอบอาชีพขายขนมจีนเส้นสด เพื่อให้สมาชิกได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริงในการทำขนมจีนเส้นสดจากแป้งข้าว ดังแสดงในภาพที่ 6 และ 7

ภาพที่ 6 แลกเปลี่ยนเรียนรู้กรรมวิธีการผลิตแป้งทำขนมจีน

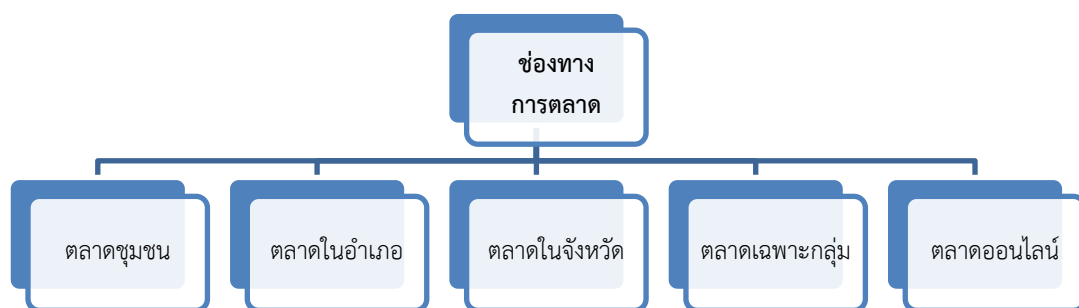
ภาพที่ 7 กรรมวิธีการทำเส้นไหมแบบดั้งเดิมจากข้าวแข็ง

การนำข้าวแข็งมาเพิ่มมูลค่าโดยการแปรรูปเป็นแป้งเพื่อทำเส้นไหมจีน ถือเป็นการเพิ่มทางเลือกให้กับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ในการนำข้าวแข็งมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มอาจอยู่ในรูปของการทำเส้นไหมจีน ตามองค์ความรู้และภูมิปัญญาของสมาชิกกลุ่มฯ หรืออาจผลิตแป้งไหมจีนเพื่อส่งขายให้กับร้านขายไหมจีนเส้นสด หรืออาจติดต่อขายข้าวแข็งให้กับโรงงานผลิตเส้นไหมจีน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการเพิ่มช่องทางในการนำข้าวแข็งที่ผ่านการแปรรูปเป็นข้าวสารแล้วมาสร้างมูลค่าเพิ่ม แทนที่จะจำหน่ายในรูปของข้าวเปลือกซึ่งมีราคาถูก ถือเป็นทางเลือกในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับกลุ่มฯ นอกจากนี้การที่สมาชิกกลุ่มฯ ได้มีกิจกรรมร่วมกันจะก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ภายในกลุ่มฯ ส่งผลให้กลุ่มฯ ค่อยๆ เติบโตอย่างยั่งยืน

2.4 ผลการดำเนินกิจกรรมโครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเพิ่มช่องทางการตลาด

ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ส่วนใหญ่จะจำหน่ายภายในระดับชุมชนทั้งภายในสมาชิกกลุ่ม และไม่ใช่สมาชิกกลุ่มเป็นหลัก เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรไม่มีเวลาและแรงงาน เพียงพอที่จะนำผลิตภัณฑ์ออกจำหน่ายตามที่หน่วยงานภาครัฐจัดกิจกรรม ส่วนใหญ่จะขอซื้อผลผลิต (โดยใช้เงินจากกองทุนของกลุ่มฯ) เช่น ข้าวหอมมะลิ ข้าวหอมปทุม ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ข้าว กข 43 จากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ที่เป็นเครือข่ายต่างพื้นที่นำมา

แปรรูปจำหน่ายภายในชุมชน ทั้งแก่สมาชิกกลุ่มและไม่ใช่สมาชิกกลุ่ม ทั้งในรูปข้าวกล้องและข้าวสาร กำไรที่เกิดขึ้นจากการจำหน่ายจะนำเข้ากองทุนของกลุ่มฯ ทั้งนี้ผลผลิตส่วนใหญ่ของสมาชิกกลุ่มฯ คือ ข้าวเปลือกแข็ง ในด้านการจำหน่ายข้าวสารแข็ง ยังอยู่ในรูปแบบของการสีตามจำนวนที่สมาชิกกลุ่มและไม่ใช่สมาชิกกลุ่มต้องการเท่านั้น จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ ยังไม่มีการทำการตลาดผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ อย่างจริงจัง ยังอยู่ในรูปแบบการตลาดระดับชุมชน ผลิตตามจำนวนที่สมาชิกกลุ่มและไม่ใช่สมาชิกกลุ่มต้องการ ดังนั้นเพื่อให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา เติบโตอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องเพิ่มช่องทางการตลาดใหม่ๆ ในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ เช่น ตลาดในระดับชุมชน ตลาดในระดับอำเภอ และตลาดในระดับจังหวัด โดยเฉพาะตลาดข้าวแข็งซึ่งเป็นผลผลิตหลักของกลุ่มฯ และมีในปริมาณมาก (ดังแสดงในภาพที่ 8) และควรนำข้าวมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ แทนการส่งขายให้กับโรงสีในรูปของข้าวเปลือกซึ่งมีราคาถูกไม่สอดคล้องกับต้นทุนการผลิตที่มีราคาแพง เนื่องจากกลุ่มฯ มีเทคโนโลยีและอุปกรณ์ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐจึงควรมีการใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า เช่น รับซื้อข้าวเปลือกจากสมาชิกกลุ่มฯ ในราคาที่เป็นธรรม นำมาตากให้แห้งแล้วเก็บไว้ในโกดังส่วนหนึ่ง เพื่อรอจำหน่ายในช่วงที่ผลผลิตข้าวมีราคาสูง อีกส่วนหนึ่งนำมาแปรรูปเป็นข้าวสารแข็งเพื่อจำหน่ายในท้องตลาด ทั้งตลาดในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด รวมทั้งตลาดเฉพาะ ซึ่งใช้ข้าวแข็งเป็นวัตถุดิบในการผลิต เช่น โรงงานผลิตเส้นขนมจีน โรงงานผลิตเส้นหมี่ เป็นต้น รวมทั้งช่องทางตลาดออนไลน์ เพื่อกลุ่มฯ จะได้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น ผ่านการเพิ่มช่องทางในการจำหน่ายผลผลิตแทนการจำหน่ายในรูปของข้าวเปลือกที่มีราคาเป็นไปตามกลไกทางการตลาด

ภาพที่ 8 แนวทางการขยายตลาดเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ

3. ถอดบทเรียนที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่

จากการร่วมกิจกรรมถอดบทเรียนด้านการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจร ตั้งแต่ต้นน้ำ (การลดต้นทุนการผลิต) กลางน้ำ (การแปรรูป) และ ปลายน้ำ (การตลาด) สมาชิกกลุ่มฯ ได้เห็นถึงทิศทางการเติบโตของกลุ่มฯ และแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งทั้งลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ของกลุ่มฯ อย่างยั่งยืน (ดังแสดงในภาพที่ 9) ซึ่งสามารถสรุปผลที่ได้จากการถอดบทเรียนได้ ดังนี้

3.1 แนวทางในการลดต้นทุนการผลิต (ต้นน้ำ)

1) ด้านเมล็ดพันธุ์ ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ ผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้มาตรฐานตามหลักวิชาการ เพื่อจะได้มีเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพไว้ใช้เอง

2) ด้านปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ มีการรวมกลุ่มในการซื้อปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง

3) ด้านการผลิตปุ๋ยไว้ใช้เอง ส่งเสริมและสนับสนุนสมาชิกกลุ่มฯ ให้มีการรวมกลุ่มในการผสมปุ๋ย (ปุ๋ยสั่งตัด) ไว้ใช้เองจากแม่ปุ๋ย แทนการซื้อปุ๋ยสูตรที่มีวางจำหน่ายในท้องตลาด หรืออาจผลิตปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้เองโดยใช้วัตถุดิบที่มีในพื้นที่ เช่น ฟางข้าว แกลบ ชีว๋ว เศษพืชต่างๆ ที่เป็นวัชพืชในนาข้าว เป็นต้น

4) การไถกลบตอซัง ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ ไถกลบตอซังทดแทนการเผา นอกจากจะเป็นการช่วยลดการใช้ปุ๋ย ยังเป็นการช่วยฟื้นฟูปะและบำรุงดิน รวมทั้งช่วยลดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

3.2 แนวทางในการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (กลางน้ำ)

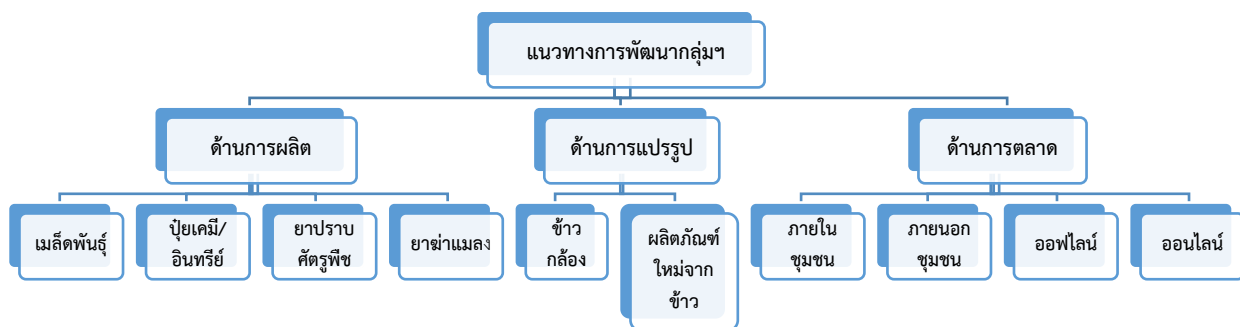
1) ด้านการแปรรูปจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ นำข้าวมาแปรรูปเป็นข้าวสาร เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม แทนที่จะขายในรูปของข้าวเปลือก

2) ด้านการแปรรูปจากข้าวสารเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ นำข้าวมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ โดยเฉพาะข้าวแข็ง ที่เป็นผลผลิตหลักของกลุ่มฯ เช่น ทำเส้นขนมจีน เป็นต้น

3.3 แนวทางในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ (ปลายน้ำ)

1) ด้านการเพิ่มช่องทางการตลาด ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ เพิ่มช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้หลากหลายทั้งในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน สถานประกอบการที่ใช้ข้าวเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมทั้งช่องทางออนไลน์

2) ด้านการประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมและสนับสนุนให้สมาชิกกลุ่มฯ มีการประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายทั้งในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และสถานประกอบการที่ใช้ข้าวเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมทั้งช่องทางออนไลน์

ภาพที่ 9 แนวทางการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกร

สรุปผลการวิจัย

จากการพัฒนากลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา และค้นหาแนวทางในการพัฒนาการผลิตข้าวแบบครบวงจรของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ประชากรที่เข้าร่วมในการพัฒนา คือ สมาชิกกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ จำนวน 32 คน โดยสมาชิกกลุ่มฯ ดังกล่าวเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาด้วยความสมัครใจ การวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) ในรูปแบบอบรมเชิงปฏิบัติการและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เน้นให้ความสำคัญกับศักยภาพและวิถีคิดของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ โดยเบื้องต้น คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ภาคสนามศึกษาบริบทของกลุ่มฯ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มฯ และได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ประธาน รองประธาน และตัวแทนคณะกรรมการกลุ่มฯ หลังจากนั้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมร่วมกับกลุ่มฯ โดยใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมโครงการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถอดบทเรียนร่วมกับกลุ่มฯ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ มีการบริหารจัดการกลุ่มฯ ได้แก่ 1) ด้านการวางแผนการผลิต เกษตรกรมีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง 2) ด้านการจัดการผลผลิต มีการนำข้าวมาแปรรูปเป็นข้าวสาร และข้าวกล้องเพื่อจัดจำหน่ายโดยมีบรรจุภัณฑ์ขนาด 1 กิโลกรัม 5 กิโลกรัม 10 กิโลกรัม

และ 50 กิโลกรัม เนื่องจากกลุ่มฯ มีโรงสีข้าวเป็นของตนเอง 3) ด้านการตลาด ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ส่วนใหญ่จัดจำหน่ายให้แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปภายในชุมชน รวมทั้งมีการออกร้านขายตามหน่วยงานราชการ ตามตลาดนัดชุมชน และตลาดนัดของจังหวัด เนื่องจากกลุ่มฯ ยังไม่มีฝ่ายการตลาดอย่างเป็นระบบ ยังอยู่ในรูปแบบของการช่วยกันทำตามกำลังและศักยภาพที่มี และ 4) ด้านเทคโนโลยีและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต กลุ่มฯ มีรถแทรกเตอร์ในการเตรียมแปลงเพาะปลูก อุปกรณ์เครื่องมือในการอัดฟางข้าว ลานตากข้าว โรงสีข้าวพร้อมเครื่องปั่นไฟ รถตักข้าวล้อยาง เครื่องชั่งน้ำหนักกรรรับข้าวได้ประมาณ 30 ตัน และโกดังเก็บข้าว โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐผ่านโครงการต่างๆ สำหรับแนวทางในการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ได้แก่ 1) ด้านการลดต้นทุนการผลิต (ต้นน้ำ) 1.1) ให้สมาชิกรวมกลุ่มกันผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพไว้ใช้เอง 1.2) ให้สมาชิกรวมกลุ่มกันซื้อปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงใช้ภายในกลุ่ม และ 1.3) สมาชิกกลุ่มฯ เข้าร่วมโครงการอบรมการผลิตปุ๋ยไว้ใช้เอง โดยผลิตปุ๋ย (ปุ๋ยสังคด) จากแม่ปุ๋ย แทนการซื้อปุ๋ยสูตรที่มีวางจำหน่ายในท้องตลาด นอกจากนี้ยังได้รับการแนะนำให้ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้เอง โดยใช้วัตถุดิบที่มีในพื้นที่ เช่น ฟางข้าว แกลบ ชีวูว เศษพืชต่างๆ ที่เป็นพืชในนาข้าว เป็นต้น และรวมถึงการเฝ้าติดตามต่อซึ่งข้าวทดแทนการเผา นอกจากนี้จะเป็นการช่วยลดการใช้ปุ๋ย ยังช่วยลดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมอีกด้วย 2) ด้านการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (กลางน้ำ) 2.1) สมาชิกกลุ่มฯ ได้นำข้าวเปลือกมาแปรรูปเป็นข้าวสาร นำข้าวแข็งที่เป็นผลผลิตหลักของกลุ่มฯ มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ เช่น ทำเส้นขนมจีน เป็นต้น และ 3) ด้านการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ (ปลายน้ำ) สมาชิกกลุ่มฯ ได้เข้าร่วมโครงการอบรมเกี่ยวกับการทำการตลาดเพื่อเพิ่มช่องทางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งนี้เพราะแนวทางการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา จำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กันไปทั้งการลดรายจ่ายโดยการลดต้นทุนการผลิต และการหารายได้เพิ่มโดยการนำข้าวมาแปรรูป และเพิ่มช่องทางการตลาดให้หลากหลาย

อภิปรายผลการวิจัย

จากการพัฒนาการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยเน้นให้ความสำคัญกับศักยภาพและวิถีชีวิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนฯ คณะผู้วิจัยมีประเด็นที่สำคัญต่อการอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

1) **การบริหารจัดการกลุ่ม** กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีแนวทางในการบริหารจัดการ ได้แก่ 1) ด้านการวางแผนการผลิต มีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เอง 2) ด้านการจัดการผลผลิต มีการนำข้าวมาแปรรูปเป็นข้าวสาร และข้าวกล้อง เพื่อจัดจำหน่าย โดยมีการทำบรรจุภัณฑ์ขนาด 1 กิโลกรัม 5 กิโลกรัม 10 กิโลกรัม

และ 1 กระสอบ เนื่องจากกลุ่มฯ มีโรงสีข้าวเป็นของตนเอง 3) ด้านการตลาด ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ ส่วนใหญ่จะจำหน่ายให้แก่สมาชิกและบุคคลทั่วไปภายในชุมชน รวมทั้งมีการไปออกร้านขายตามหน่วยงานของทางราชการ ตามตลาดนัดชุมชน และตลาดนัดของจังหวัดบ้างเล็กน้อย เนื่องจากกลุ่มฯ ยังไม่มีฝ่ายการตลาดอย่างเป็นระบบ ยังอยู่ในรูปแบบของการช่วยกันทำตามกำลังและศักยภาพที่มี 4) ด้านเทคโนโลยีและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต มีรถแทรกเตอร์ในการเตรียมแปลงเพาะปลูก อุปกรณ์เครื่องมือในการอัดฟางข้าว ลานตากข้าว โรงสีข้าวพร้อมเครื่องปั่นไฟ รถตัดข้าวล้อยาง เครื่องชั่งน้ำหนักกรองรับข้าวได้ประมาณ 30 ตัน และโกดังเก็บข้าว โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐผ่านโครงการต่างๆ สอดคล้องกับ Nisarot Sangsuea and Phonlada Detphonmat (2017) พบว่า กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวศรีนคร มีวิธีการบริหารจัดการ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการวางแผน 2) ด้านการจัดองค์การ 3) ด้านการนำองค์การ และ 4) ด้านการควบคุม Jittipat Chamroenchuea and Wipawee Grisanaputi (2014) พบว่า สภาพการจัดการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ การจัดตั้งและการจัดการกลุ่ม การวางแผนการผลิตและจัดทำแผนธุรกิจ การจัดการการผลิตและการเพิ่มมูลค่าสินค้า การตลาด การประชาสัมพันธ์ การเงิน และการทำบัญชี โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และ Wilawan Doneicha and Supaporn Pongchompu (2020) พบว่า การจัดการกลุ่มเกษตรกรนาแปลงใหญ่ บ้านถลุงเหล็ก ตำบลใหม่บำเพ็ญ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ประสบความสำเร็จ ได้แก่ 1) ผู้นำที่เข้มแข็ง 2) การมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม 3) กิจกรรมของกลุ่มเกิดประโยชน์แก่สมาชิก 4) เงินทุนหมุนเวียนของกลุ่ม 5) การจัดฝึกอบรมและให้ความรู้ในด้านต่างๆ 6) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และ 7) การได้รับความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่ม

2) การพัฒนาของกลุ่ม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มีแนวทางในการพัฒนา ได้แก่ 1) แนวทางในการลดต้นทุนการผลิต (ต้นน้ำ) เช่น 1.1) ด้านเมล็ดพันธุ์ ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มสมาชิกฯ ผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้มาตรฐานตามหลักวิชาการ เพื่อจะได้มีเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพไว้ใช้เอง 1.2) ด้านปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ ให้มีการรวมกลุ่มสมาชิกในการซื้อปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง 1.3) ผลิตปุ๋ยไว้ใช้เอง ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ ให้มีการรวมกลุ่มสมาชิกในการผสมปุ๋ยไว้ใช้เองจากแม่ปุ๋ย (ปุ๋ยสังเคราะห์) แทนที่จะซื้อปุ๋ยสูตรที่มีวางจำหน่ายในท้องตลาด หรืออาจจะผลิตปุ๋ยอินทรีย์ไว้ใช้เอง โดยใช้วัตถุดิบที่

มีในพื้นที่ เช่น พางข้าว แกลบ ชีวูว เศษวัชพืชต่างๆ ที่เป็นวัชพืชในนาข้าว เป็นต้น และ 1.4) การไถกลบ
 ตอซัง ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ ไถกลบตอซังทดแทนการเผา นอกจากจะเป็นการช่วยลดการใช้ปุ๋ย
 ยังช่วยลดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม 2) แนวทางในการแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (กลางน้ำ) เช่น 2.1) ด้าน
 การแปรรูปจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ นำข้าวมาแปรรูปเป็นข้าวสาร เพื่อ
 สร้างมูลค่าเพิ่ม แทนที่จะขายในรูปของข้าวเปลือก 2.2) ด้านการแปรรูปจากข้าวสารเป็นผลิตภัณฑ์อื่นๆ
 ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ นำข้าวมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ โดยเฉพาะข้าวแข็ง ที่เป็น
 ผลผลิตหลักของกลุ่มฯ เช่น ทำเส้นขนมจีน เป็นต้น และ 3) แนวทางในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ
 (ปลายน้ำ) เช่น 3.1) ด้านการเพิ่มช่องทางการตลาด ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ เพิ่มช่องทางการ
 จำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้หลากหลาย ทั้งในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ทั้งหน่วยงานภาครัฐ
 และเอกชน สถานประกอบการที่ใช้ข้าวเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมทั้งช่องทางออนไลน์ และ 3.2) ด้าน
 การประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมและสนับสนุนให้กลุ่มฯ มีการประชาสัมพันธ์ให้หลากหลาย ทั้งในระดับชุมชน
 ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และสถานประกอบการที่ใช้ข้าวเป็น
 วัตถุดิบในการผลิต รวมทั้งช่องทางออนไลน์ ทั้งนี้แนวทางการสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของกลุ่ม
 วิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัด
 ฉะเชิงเทรา จำเป็นที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปทั้งการลดรายจ่ายโดยการลดต้นทุนการผลิต และการ
 หารายได้เพิ่มโดยการนำข้าวมาแปรรูปและเพิ่มช่องทางการตลาดให้หลากหลาย สอดคล้องกับ
 Chonnipa Thongrod, Sujja Banchongsiri and Bumpen Keowan (2018) พบว่า กลุ่มนาแปลงใหญ่
 บ้านทับยา จังหวัดสิงห์บุรี มีการจัดการห่วงโซ่อุปทานตั้งแต่ต้นน้ำมีการวางแผนการผลิต มีอุปกรณ์ที่ใช้ใน
 การผลิตและแปรรูปข้าวแบบครบวงจร กลางน้ำมีการแปรรูปผลผลิตจำหน่าย ปลายน้ำมีการทำข้อตกลง
 ในการส่งข้าวให้กับโรงสีตั้งเขียงฮะ และบริษัทอาร์รี่มาร์เก็ตติ้ง Chutima Makhakvun (2019) พบว่า
 กลุ่มผู้ผลิตข้าวพันธุ์พื้นบ้านในพื้นที่อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ มีการนำข้าวพันธุ์พื้นบ้านมาแปรรูป
 เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ และมีการนำอัตลักษณ์ของพื้นที่
 มาสร้างช่องทางการตลาดของผลิตภัณฑ์ข้าวพื้นบ้านที่แปรรูป ทั้งนี้การดำเนินธุรกิจแบบครบวงจรเป็นอีก
 ปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้ คือ การให้ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับการผลิต การให้การ
 สนับสนุนในเรื่องเงินทุน การช่วยเหลือสนับสนุนด้านปัจจัยการผลิต การจัดการด้านการตลาดเพื่อให้
 สมาชิกได้ขายสินค้าในราคาที่ยุติธรรม การสนับสนุนด้านการเก็บรักษาผลผลิตเพื่อรอเวลาขายในช่วงที่รา
 คามีความเหมาะสม เป็นต้น ถ้ากลุ่มสามารถให้บริการแก่สมาชิกได้อย่างครบวงจรสมาชิกจะเกิดความ
 มั่นใจในการประกอบอาชีพ และเห็นความสำคัญของการเข้ามารวมกลุ่ม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการสังเคราะห์ภาพรวมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรในการผลิตข้าวแบบครบวงจรในพื้นที่ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. ด้านการลดต้นทุนการผลิต (ต้นน้ำ)

- 1.1 ภาครัฐควรส่งเสริมให้เกษตรกรเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่ดีและมีคุณภาพ
- 1.2 ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตปุ๋ยจากแม่ปุ๋ย (ปุ๋ยสังเคราะห์) หรือผลิตปุ๋ยอินทรีย์โดยใช้วัตถุดิบที่มีในพื้นที่ไว้ใช้เองแทนการซื้อปุ๋ยสูตรที่วางจำหน่ายในท้องตลาด
- 1.3 เพิ่มความเข้มแข็งและอำนาจการต่อรองด้วยการส่งเสริมการรวมกลุ่มเกษตรกรในซื้อปัจจัยการผลิต

2. ด้านผลผลิต (กลางน้ำ)

- 2.1 ส่งเสริมพัฒนาเกษตรกรนำผลผลิต (ข้าว) มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

3. ด้านการตลาด (ปลายน้ำ)

- 3.1 ช่วยเหลือ และให้การสนับสนุนช่องทางในการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร
- 3.2 พัฒนาศักยภาพด้านการตลาดแก่เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรสามารถ “ผลิตได้ ขายเป็น”
- 3.3 ภาครัฐควรส่งเสริมอาชีพและจัดหาตลาดรองรับ เช่น ตลาดกลางสินค้าเกษตรในชุมชนหรือตำบล เป็นต้น

4. ด้านการเงิน

- 4.1 จัดหาสินเชื่อดอกเบี้ยต่ำให้เกษตรกรเข้าถึงได้ง่าย มีระบบการชำระคืนที่มีความยืดหยุ่นและเป็นธรรม
- 4.2 ส่งเสริมเกษตรกรให้ประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ เพื่อกระจายความเสี่ยงจากความผันผวนของราคาสินค้าเกษตร
- 4.3 สร้างความตระหนักรู้ทางการเงินให้กับครัวเรือน เพื่อไม่ให้เกิดการใช้จ่ายและการก่อหนี้สินที่เกินตัว รู้จักการวางแผนทางการเงินและบริหารความเสี่ยงด้านการเงิน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ ที่สนับสนุนงบประมาณด้านการวิจัย ภายใต้ทุนอุดหนุนการวิจัย ทุนส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรมประจำปีงบประมาณ 2564 และขอขอบคุณ คุณสุพจน์ จูเปีย (ประธานกลุ่มฯ) คุณนุกูล ใหม่เจริญ (เลขานุการกลุ่มฯ) และสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตพันธุ์ข้าวคลองบ้านใหม่ ตำบลโพรงอากาศ อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่มีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลและร่วมดำเนินกิจกรรมการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- Armstrong, G. & Kotler, P. (2009). *Marketing and introduction* (9thed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Chonnipa Thongrod, Sujja Banchongsiri & Bumpen Keowan. (2018). *Management Approach for Large Scale Farming Ban Thap Ya, Sing Buri Province* [In Thai]. In The 8th STOU National Research Conference. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat University.
- Chutima Makhakvun. (2019). Guidelines for creating value added to local rice products corresponding to the current context and way of consumption of consumers in Rasi Salai District, Sisaket Province [In Thai]. *Journal of Fine and Applied Arts Khon Kaen University*, 12(1), 153-179.
- Department of Agricultural Extension. (2017). *Strengthening farmers through group integration. Department of Agricultural Extension, Ministry of Agriculture and Cooperatives* [In Thai]. Bangkok: Author.
- Greenberg, J. & Baron, R. A. (2003). *Behavior in organization: Understand and managing the human side of work*. 8th ed. Upper Saddle River, NJ: Practice Hall.
- Instructors of Department of Soil Science. (2005). *Introduction to soil science* [In Thai]. Bangkok: Department of Soil Science, Kasetsart University.
- Jittipat Chamroenchuea & Wipawee Grisanaputi. (2014). Means to Improve the Management of the Center for Promoting Sustainable Rice Production in Kalasin Province [In Thai]. In The 15th Graduate Research Conferences. Khon Kaen: Khon Kaen University.

- Kate-on Thongkrua et al. (2017). *Basic fertilizer combination manual* [In Thai]. Bangkok: Office of Promoting and Training, Kasetsart University.
- Nisarat Sangsuea & Phonlada Detphonmat. (2017). Community enterprise management: A case study of the Sri Nakhon rice seed producer group, Sri Nakhon District, Sukhothai Province [In Thai]. In *The 13th Naresuan Research Conferences* (868-877). Naresuan University.
- Piyada Bhisalbutra. (2018). The strategy of community enterprise management in Prachinburi province [In Thai]. *Electronic Journal of Open and Distance Innovative Learning*, 8(1), 105-120.
- Wilawan Doneicha & Supaporn Pongchompu. (2020). Business managements of the production and rice processing certified the good agricultural practice: A case study of Large – Scale Paddy Field of Farmers Group, Ban Talunglek, Tambon Mainapeang, Wangyai District, Khon Kaen Province [In Thai]. *Journal of Management Walailak University*. 9(3), 1-15.